

Ar dzīvnieku labturību saistītie riska faktori kautuvēs, to novērtēšana

Attiecībā uz kautuves darbības posmiem, kuri ietekmē dzīvnieku labturību, var izdalīt piecus kritiskos punktus (posmus), kuri būtu īpaši jānovērtē un jāuzrauga:

- 1) elektrisko dzīšanas līdzekļu (pātagu) izmantošana – dzīvnieku skaits (izteikts procentos), kuru pārvietošanai to nepieciešams izmantot;
- 2) dzīvnieku paslīdēšana un nokrišana kautuves telpās – dzīvnieku skaits (izteikts procentos), kuri paslīd vai nokrīt pārvietošanas laikā, tanī skaitā arī apdullināšanas boksā;
- 3) dzīvnieku apdullināšanas kvalitāte – dzīvnieku skaits (izteikts procentos), kuri tiek atbilstoši apdullināti ar pirmo piegājienu. Šeit tiek ietverta arī apdullināšanas iekārtu pareiza pielietošana, piemēram, pareiza šāviena vieta, veicot apdullināšanu ar triecienpistoli, pareiza apdullināšanas stangu novietošana pareiza strāvas parametru izvēle, veicot apdullināšanu ar elektrisko strāvu.

Nepareizi izvēlēts strāvas stiprums var izraisīt spēcīgas dzīvnieku (cūku) muskuļu kontrakcijas, kas noved pie mugurkaula u.c. lūzumiem, kas nav pieļaujams.

- 4) Dzīvnieku bezsamaņas saglabāšanās pēc apdullināšanas – dzīvnieku skaits (izteikts procentos), kas nenāk pie samaņas ne pirms atasiņošanas procesa uzsākšanas, ne arī pēc;
- 5) Vokalizācija – dzīvnieku skaits (izteikts procentos), kuriem novēro vokalizāciju (maušanu, kviekšanu, zviegšanu, blēšanu utml.) dažādu iemeslu dēļ, piemēram, paslīdēšanas vai nokrišanas laikā, pārvietošanas laikā, gk., ja tiek izmantota elektriskā dzīšanas pātaga un tās strāva ir pa stipru apdullināšanas procesa laikā vai pretēji - tā ir nepietiekama, neatbilstošas apdullināšanas vietas izvēle, pārmērīgs spiediens no fiksēšanas iekārtām u.c.

Lai objektīvi novērtētu atbilstību augstāk minētajos kritiskajos punktos (posmos), var izmantot sekojošus to novērtēšanas kritērijus:

1. elektrisko dzīšanas līdzekļu (pātagu) izmantošana.

Regulas Nr.1099/2009 III pielikuma 1.9.punkts: cik vien iespējams, jāizvairās no tādu instrumentu lietošanas, kas rada elektriskās strāvas triecienus. Jebkurā gadījumā šādus instrumentus drīkst izmantot tikai pieaugušiem liellopiem un cūkām, kas citādi atsakās kustēties, un tikai tādā gadījumā, ja dzīvnieku priekšā ir brīva vieta, uz kuriem doties. Strāvas triecienu ilgums nedrīkst būt garāks par vienu sekundi, starp tiem jābūt atbilstīgiem starplaikiem, un tos drīkst pielietot tikai gurnu muskuļiem. Ja dzīvnieks nereaģē, strāvas triecienus atkārtot nedrīkst.

Cik vien iespējams, dzīvnieku dzīšanai jāizmanto alternatīvi palīglīdzekļi, kas veidoti no čaukstošiem materiāliem, piemēram, plastikāta maisiņi nūjas galā, no necaurspīdīgiem materiāliem, piemēram, melnie atkritumu maisi, kā arī no tādiem, kas, tos kustinot, rada specifisku skaņu, piemēram, tie paši plastikāta maisiņi nūjas galā, bambusa slotiņas, plastikāta pletnītes u.c.

Ja nav iespēja iztikt bez elektrisko dzīšanas līdzekļu (pātagas) izmantošanas (tikai pieaugušām cūkām, liellopiem) un tiek novērota vokalizācija, tas nozīmē, strāvas stiprums ir par lielu.

Elektrisko dzīšanas līdzekļu (pātagas) novērtēšanas kritēriji:

Novērtē vismaz 20 dzīvniekus vai, lielajās kautuvēs, vismaz 10% no dzīvniekiem dienā. Ja ir mazāk par 20 dzīvniekiem, tad secinājumus izdara pēc vairāku dienu kaušanas novērojumiem.

	Dzīvnieku pārvietošana kautuves ejās, boksos	Ieejot apdullināšanas boksā	Kopā % dzīvnieku, kuriem tiek izmantots
Ļoti labi	Nav jāizmanto	5% un mazāk	5% un mazāk
Pieņemami	Nav jāizmanto	10% un mazāk	10% un mazāk
Nav pieņemami	Tiek izmantots	20% un mazāk	20% un mazāk
Nopietnas problēmas	Tiek izmantots, novēro vokalizāciju	Vairāk par 20%	50% un vairāk

Dzīvnieku pārvietošanai ir jānotiek atbilstoši nosacījumiem, kas aprakstīti rokasgrāmatas 3.sadaļā „Dzīvnieka uzvedība, fizioloģiskās prasības un stress”, ņemot vērā dzīvnieku bēgšanas zonas, to izmantošanu dzīvnieku pārvietošanā, kā arī jāņem vērā citi nosacījumi, kas varētu traucēt dzīvnieku pārvietošanu, piemēram, pārpildīti pirmskaušanas turēšanas boksi, pirmajam dzīvniekam nav kur pārvietoties vai priekšā ir objekts, ēnojums, dzīvnieka ceļā vai blakus tam atrodas kāds cilvēks u.c., kas varētu to traucēt.

2. dzīvnieku paslīdēšana un nokrišana kautuves telpās.

Tiek vērtēta dzīvnieku izlādēšana no transporta līdzekļiem, pārvietošana dzīvnieku pirmskaušanas telpās, t.sk., arī dzīvnieku savaldīšanas boksos, pārvietošana uz apdullināšanas vietu, dzīvnieku paslīdēšana, nokrišana ieejot savaldīšanas, apdullināšanas boksos vai tajos līdz apdullināšanas procesa uzsākšanai.

Paslīdēšanas un nokrišanas novērtēšanas kritēriji:

Novērtē vismaz 20 dzīvniekus vai, lielajās kautuvēs, vismaz 10% no dzīvniekiem dienā. Ja ir mazāk par 20 dzīvniekiem, tad secinājumus izdara pēc vairāku dienu novērojumiem.

Ļoti labi	Neviens no novērotajiem dzīvniekiem nepaslīd un nepakrīt
Pieņemami	3% un mazāk no novērotajiem dzīvniekiem paslīd

Nav pieņemami	4% līdz 10% no novērotajiem dzīvniekiem paslīd, 1 dzīvnieks līdz 1% no novērotajiem dzīvniekiem nokrīt daļēji vai pilnīgi
Nopietnas problēmas	vairāk par 10% no novērotajiem dzīvniekiem paslīd, 2% un vairāk no novērotajiem dzīvniekiem nokrīt daļēji vai pilnīgi

Ja iegūtais rezultāts nav pieņemams, tad nepieciešams izvērtēt rampu, pārvietošanas koridoru, turēšanas boksu (aploku) un dzīvnieku savaldīšanas, apdullināšanas boksu grīdas seguma kvalitāti, to atbilstību Regulas Nr.1099/2009 II pielikuma 2.4.punktam: grīdas būvē un uztur tā, lai mazinātu dzīvnieku paslīdēšanas, nokrišanas vai kāju savainošanas iespēju.

3. dzīvnieku apdullināšanas kvalitāte.

Novērtēšana izveidota apdullināšanas metodēm, ko izmanto lauksaimniecības dzīvnieku kautuvēs Latvijā.

Apdullināšanas kvalitātes novērtēšanas kritēriji, ja tiek izmantota triecienpistole (Latvijā – liellopiem, zirgiem, aitām, kazām, cūkām):

Novērtē vismaz 20 dzīvniekiem vai, lielajās kautuvēs, vismaz 20% no apdullinātajiem dzīvniekiem dienā. Ja kauj mazāk par 20 dzīvniekiem, tad secinājumus izdara par vairāku dienu apdullināšanas novērojumiem.

Ļoti labi	99% līdz 100% no apdullinātajiem dzīvniekiem zaudē samaņu pēc pirmā šāviena
Pieņemami	95% līdz 98% no apdullinātajiem dzīvniekiem zaudē samaņu pēc pirmā šāviena
Nav pieņemami	94% līdz 90% no apdullinātajiem dzīvniekiem zaudē samaņu pēc pirmā šāviena vai līdz 1% no apdullinātajiem dzīvniekiem bija jāizmanto otrs šāviens.
Nopietnas problēmas	Mazāk kā 90% no apdullinātajiem dzīvniekiem zaudē samaņu pēc pirmā šāviena vai 1% līdz 2% no apdullinātajiem dzīvniekiem bija jāizmanto otrs šāviens.

Ja atbilstošas apdullināšanas rādītājs pēc pirmā šāviena nokrīt līdz 95%, t.i., ja pilnai dzīvnieka apdullināšanai nepieciešami 2 šāvieni 5% gadījumos, pārtrauc kaušanu, nekavējoši jāizvērtē neatbilstošās apdullināšanas cēloņi.

Kā cēlonis varētu būt neatbilstoša apdullināšanas šāviena vietas izvēle, kāvējam tehniski grūti veikt apdullināšanu pareizā vietā un virzienā, piemēram, dēļ neatbilstoši konstruēta boksa (tas ir par lielu, dzīvnieka galva netiek fiksēta), izvēlēta neatbilstoša kalibra lode u.c.

Apdullināšanas kvalitātes novērtēšanas kritēriji, ja tiek izmantota apdullināšana ar elektrību (Latvijā – cūkām):

Novērtē apdullināšanas stangu uzlikšanas pareizību.

Novērtē vismaz 20 dzīvniekiem vai, lielajās kautuvēs, vismaz 50% no apdullinātajiem dzīvniekiem dienā. Ja kauj mazāk par 20 dzīvniekiem, tad secinājumus izdara pēc vairāku dienu apdullināšanas novērojumiem.

Ļoti labi	99.5% līdz 100% gadījumos apdullināšanas stangas uzliktas pareizi
Pieņemami	99.5% līdz 99% gadījumos apdullināšanas stangas uzliktas pareizi
Nav pieņemami	95% līdz 98% gadījumos apdullināšanas stangas uzliktas pareizi
Nopietnas problēmas	Mazāk kā 95% gadījumos apdullināšanas stangas uzliktas pareizi

Ja pareizi uzliktu apdullināšanas stangu rādītājs nokrītas līdz 95%, pārtrauc kaušanu, nekavējoši jāizvērtē neatbilstošās apdullināšanas stangu uzlikšanas cēloņi.

Kā cēlonis varētu būt kāvēja zināšanu trūkums, apdullināšanas bokss iekārtots tā, ka tehniski grūti ir veikt to pareizi, piemēram, bokss ir pārāk liels, tā sienas pa augstu, ja dzīvnieka galva un kakls tiek fiksēti, tad iekārtas konstrukcijas traucē to veikt atbilstošā vietā u.c.

4. Dzīvnieku bezsamaņas saglabāšanās pēc apdullināšanas.

Novērtē uzreiz pēc dzīvnieka apdullināšanas un izvilšanas no apdullināšanas boksa, pirms pacelšanas, lai uzsāktu atasiņošanu.

Ikvienam dzīvniekam, kuram novēro pazīmes, kas liecina par neatbilstošu apdullināšanu (dzīvnieks ir pie samaņas), nekavējoši veic atkārtotu apdullināšanu ar to pašu vai rezerves apdullināšanas iekārtu.

Atkārtota apdullināšanas metodes pielietošana nekādā gadījumā nedrīkst būt kā ikdienas prakse.

Pazīmes, kas liecina, ka dzīvnieks ir bezsamaņas stāvoklī:

- Acu zīlītes ir paplašinātas;
- Acu āboli ir nekustīgi;
- Netiek novērotas elpošanas kustības (vai tās ir ļoti vāji saskatāmas);
- Nav radzenes refleksa;
- Zudušas ādas jutīguma pazīmes.

Bezsamaņas saglabāšanās novērtēšanas kritēriji:

Novērtē vismaz 20 dzīvniekiem vai, lielajās kautuvēs, vismaz 20% no apdullinātajiem dzīvniekiem dienā. Ja kauj mazāk par 20 dzīvniekiem, tad secinājumus izdara par vairāku dienu apdullināšanas novērojumiem.

Ļoti labi	100% gadījumos uzrāda pārliecinošas bezsamaņas pazīmes
Pieņemami	1 dzīvnieks (ja novērtēti līdz 1000 dzīvniekiem) vai līdz 0.1% gadījumos uzrāda pazīmes, kas liecina par atrašanos pie samaņas
Nav pieņemami	2 gadījumos (ja novērtēti līdz 1000 dzīvniekiem) vai 0.2% līdz 0.4% gadījumos uzrāda pazīmes, kas liecina par atrašanos pie samaņas
Nopietnas problēmas	Vairāk kā 2 gadījumos (ja novērtēti līdz 1000 dzīvniekiem) vai virs 0.4% gadījumos uzrāda pazīmes, kas liecina par atrašanos pie samaņas

5. Vokalizācija.

Dzīvnieka vokalizācija (maušana, kviekšana, blēšana, zviegšana u.c.) norāda ne tikai uz dzīvnieku sazināšanos savā starpā, bet arī uz dzīvnieku uztraukšanos, atrašanos stresā, uz sāpēm.

Novērtē to vokalizēšanu, kas nav attiecināma uz dzīvnieku sazināšanos savā starpā. Vokalizāciju novērtē kā dzīvnieku pirmskaušanas turēšanas vietās, tā dzīvnieku pārvietošanas laikā un arī tad, kad tie ievietoti savaldīšanas, apdullināšanas boksos, kā arī apdullināšanas laikā.

Veicot vokalizācijas novērtēšanu, ņem vērā to, ko dzīvnieks radījis sāpju iespaidā, piemēram, ja tiek izmantotas elektriskās dzīšanas ierīce (pātagas) un tās radītā strāva ir par stipru, ja dzīvnieks vokalizē paslīdēšanas, nokrišanas laikā, saņemot sitienu, spērienu no cita dzīvnieka vai ja tiek uztriekts uz kaut kā, ja vokalizāciju novēro dzīvnieku pirmskaušanas savadīšanas un apdullināšanas laikā. Nav pieļaujams, ja dzīvnieks vokalizē pēc apdullināšanas.

Aitām vokalizāciju nevērtē, jo tās uz sāpēm reaģē ar klusēšanu.

Vokalizācijas novērtēšanas kritēriji (izņemot cūkas, kas tiek apdullinātas ar elektrību, kā arī aitas):

Novērtē vismaz 20 dzīvniekus vai, lielajās kautuvēs, vismaz 20% no dzīvniekiem dienā. Ja ir mazāk par 20 dzīvniekiem, tad secinājumus izdara pēc vairāku dienu novērojumiem.

Ļoti labi	Ja vokalizācija tiek novērota 0% līdz 0.1% gadījumos
Pieņemami	Ja vokalizācija tiek novērota 0.2% līdz 3% gadījumos
Nav pieņemami	Ja vokalizācija tiek novērota 3% līdz 10% gadījumos
Nopietnas problēmas	Ja vokalizācija tiek novērota vairāk kā 10% gadījumos

Vokalizācijas novērtēšanas kritēriji cūkām:

Cūkām vokalizāciju novērtē tikai pirmskaušanas savaldīšanas, apdullināšanas boksos, apdullināšanas laikā.

Ir novērots, ka samazinot cūku kviekšanas iemeslus to pirmskaušanas savaldīšanas, apdullināšanas boksos un apdullināšanas laikā, samazinās PSE gaļas daudzums nokauto cūku vidū.

Novērtē vismaz 20 dzīvniekus vai, lielajās kautuvēs, vismaz 10% no dzīvniekiem dienā. Ja ir mazāk par 20 dzīvniekiem, tad secinājumus izdara pēc vairāku dienu novērojumiem.

Ļoti labi	Ja vokalizācija tiek novērota 0% līdz 0.1% gadījumos
Pieņemami	Ja vokalizācija tiek novērota līdz 1% gadījumos, kad tās ievietotas savaldīšanas, apdullināšanas boksā, 0% gadījumos no nepareizi novietotām elektriskās apdullināšanas stangām
Nav pieņemami	Ja vokalizācija tiek novērota 1% līdz 2% gadījumos, kad tās ievietotas savaldīšanas, apdullināšanas boksā, līdz 1% gadījumos no nepareizi novietotām elektriskās apdullināšanas stangām
Nopietnas problēmas	Ja vokalizācija tiek novērota vairāk nekā 2% gadījumos, kad tās ievietotas savaldīšanas, apdullināšanas boksā, vairāk nekā 1% gadījumos no nepareizi novietotām elektriskās apdullināšanas stangām